

de Uitdienstbode

PERIODIEK VOOR DE LEDEN VAN DE KRING UVA-SENIOREN VAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

Mededeling van het bestuur	1
Redactioneel	1
Aan de UvA <i>door Ben Klein Meulekamp</i>	2
Achter de geraniums <i>door Agnes Schreiner</i>	3
Menno heeft een boek herlezen <i>door Menno Polak</i>	4
Wetenschap is ook maar een mening? <i>door Margot Taal</i>	5
Een goed gesprek <i>door Henriëtte Ritter</i>	7
Overgehouden aan de UvA <i>door Salomé Bentinck</i>	9
Fotorubriek <i>door John Kleinen</i>	10
Van Dagbladwezen tot Communicatiewetenschap <i>door Joan Hemels</i>	11
UvA Erfgoed <i>door Marian Schilder</i>	13
UvA-nieuws/Colofon/Agenda	14

MEDEDELING VAN HET BESTUUR

Hoe verder na corona?

Nu de coronabelemmeringen afgebouwd worden die het organiseren van kringactiviteiten bemoeilijkten, rijst de vraag hoe wij de draad weer kunnen oppakken. Door het onverstoort doorwerken van de redactie van *de Uitdienstbode* heeft u ook tijdens de coronaperiode regelmatig een teken van leven van de kring ontvangen.

In *de Uitdienstbode* bent u gewend een impressie van de gehouden lezingen en andere bijeenkomsten aan te treffen. Doordat het onmogelijk was bijeenkomsten te organiseren zijn er alleen lezingen gehouden door Karen Maex en Willem Korthals Altes. Een aantal keren was alles voor het houden van een bijeenkomst georganiseerd en moesten wij die op het laatste moment weer afgelasten omdat de op dat moment geldende regels het samenkomen onmogelijk maakten. Ons is gesuggereerd om digitale bijeenkomsten te organiseren. Wij hebben besloten dit niet te doen, omdat daarin die onderling persoonlijke contact ontbreekt dat onze bijeenkomsten zo kenmerkt. Bovendien vermoeden wij dat een aanzienlijk aantal van onze leden problemen heeft met het afstandelijke digitale contact.

Hoe dan wel verder? Het is onze bedoeling om zodra zeker is dat wij weer 'normaal' bij elkaar kunnen komen, een voorjaarsbijeenkomst in de Tolhuistuin in Amsterdam Noord

te organiseren. Deze zal het karakter hebben van een informeel samenzijn, waarin ruimschoots de gelegenheid zal zijn om elkaar te ontmoeten en vooruit te blikken. Het bestuur van de kring zal aangeven welke activiteiten er voor 2022 te verwachten zijn. Wij hebben een aantal zeer inspirerende sprekers bereid gevonden hun gedachten voor u te ontvouwen. Zodra zeker is, dat wij bijeen kunnen komen zult u een uitnodiging ontvangen.

Tot slot nog een verandering die aanstaande is. Het college van bestuur heeft ons medegedeeld dat onze 'huiskamer' de Academische Club (AC) over een aantal maanden gesloten gaat worden. De exploitatie van de AC is dermate verliesgevend, dat voortzetting van de activiteiten niet meer te verantwoorden is. Wij vinden dit teleurstellend, doch begrijpen het besluit. Het bestuur van de kring bezint zich op een nieuwe ruimte waar wij zowel de lezingen kunnen laten plaatsvinden, als de mogelijkheid hebben informeel bijeen te komen.

Namens het bestuur van de Kring UvA-senioren, *Ruud Bleijerveld*, voorzitter

REDACTIONEEL

Dit is het eerste nummer van de tiende jaargang van *de Uitdienstbode*. Het bestuur van de Kring UvA-senioren heeft herhaaldelijk aangegeven blij te zijn dat in deze vreemde tijden het blad functioneert als bindmiddel tussen de leden van de kring. Van onze kant zijn we blij dat wij de afgelopen twee jaar ons werk konden blijven doen, terwijl

vaak vanuit huis gewerkt moest worden. Maar met hulp van medewerkers van Alumni Relaties van de UvA konden we als dat nodig was digitaal vergaderen en konden we ook een enkele keer terecht in het Maagdenhuis. Vanaf nu gaan wij weer verslag doen van de activiteiten die het bestuur van de kring voor ons organiseert. In dit

nummer is dat nog niet het geval, maar gelukkig heeft een aantal kringleden, al dan niet daartoe uitgenodigd, bijdragen geschreven of daaraan meegewerkt. Hopelijk leidt hun goede voorbeeld tot meer bijdragen, want we zijn een blad voor leden, maar het zou mooi zijn als het mede gevuld zou worden door leden. In een eerdere versie van dit

redactioneel stond, dat wij hoopten dat het leven weer ‘normaal’ zou worden. Die passage kon na de inval van Rusland in Oekraïne in de prullenbak. Het wordt nooit meer normaal als een land levens van onschuldige burgers

opoffert aan eigen belang en machts-politiek. De redactie weet dat politieke onderwerpen gevoelig liggen; iedereen kan en mag daar een eigen mening over hebben. Maar helemaal niets zeggen kan niet, alleen al niet

omdat velen van ons de tweede wereld-oorlog of de naweeën daarvan zelf hebben meegemaakt. Een oorlog die mede kon ontstaan omdat velen niet wilden zien wat er gebeurde. ■

AAN DE UVA

⇨ door Ben Klein Meulekamp

Veiligheid hoezo?

Woensdag 1 september 1965. Ik sta voor de degelijke ouderwetse groen geschilderde eikenhouten deur met brievenbus en glazen raampjes. De deur van mijn eerste werkgever, de Universiteit van Amsterdam, aangesteld als leerling instrumentmaker bij het Laboratorium voor Electrochemie onder leiding van professor Ketelaar, buitengewoon hoogleraar en één dag in de week aanwezig op het Laboratorium. Bijna half negen, zo laat moest ik mij melden, en druk op het deurbelknopje. Ik schrok ervan.

De bel klonk niet alleen in het gebouw. Je zou er de hele buurt mee kunnen mobiliseren.

Een zoemend geluid, een klik en de deur was open. Een halletje. Op de vloer een versleten kokosmat, nog een deur en een kale afgetrapte trap die dezelfde kleur moet hebben gehad als de voordeur.

Ik meldde mij bij mijn leidinggevende en kreeg uitgebreid uitleg over wat ik moest gaan doen en wat er van mij verwacht werd, de werktijden en niet onbelangrijk info over de pauzetijden (twee keer een kwartier en voor de lunch drie kwartier) en later een voorstelrondje door het gebouw.

Groot was het niet. De labzaal, het kantoortje van Ketelaar, een miniruimte waar wat onderzoek werd gedaan voor TNO

(de brandstofcel), twee piepkleine zuurkasten, een glas-blazerij, een instrumentmakerij en een doka. Alles minimaal en als je er de huidige veiligheidsnormen op los zou laten had het lab niet eens bestaan.

Het gebouwtje stond op het GEB-terrein aan de Hoogte Kadijk. Ons laboratorium bestreek de eerste en tevens bovenste verdieping van het gebouw. De begane grond was het gas-laboratorium van het GEB.

Ik viel die eerste dag met mijn neus in de boter. Het was ‘profjesdag’. Dat betekende dat professor Ketelaar aanwezig was en daarmee ook alle medewerkers inclusief studenten. Dat was altijd op woensdag. Dan waren er die dag ook de meeste activiteiten en besprekingen. Inmiddels was het tijd voor de koffie en tevens een voorstelrondje. We gingen de zaal op. Ik zag een heleboel mensen en die zaten aan, op en tussen laboratoriumtafels en op bureaus in een grote kring voor zover dat met zoveel mensen mogelijk was.

Op de labtafels stonden meetapparatuur, accu's, spuitflesjes met ether, aceton, alcohol en water, ovens (soms loeiheet) flesjes met chemicaliën, een hoop kabels en snoeren. En daartussen? Daartussen zat men gewoon. Dat kun je je

Als je er de huidige veiligheidsnormen op los zou laten had het lab niet eens bestaan

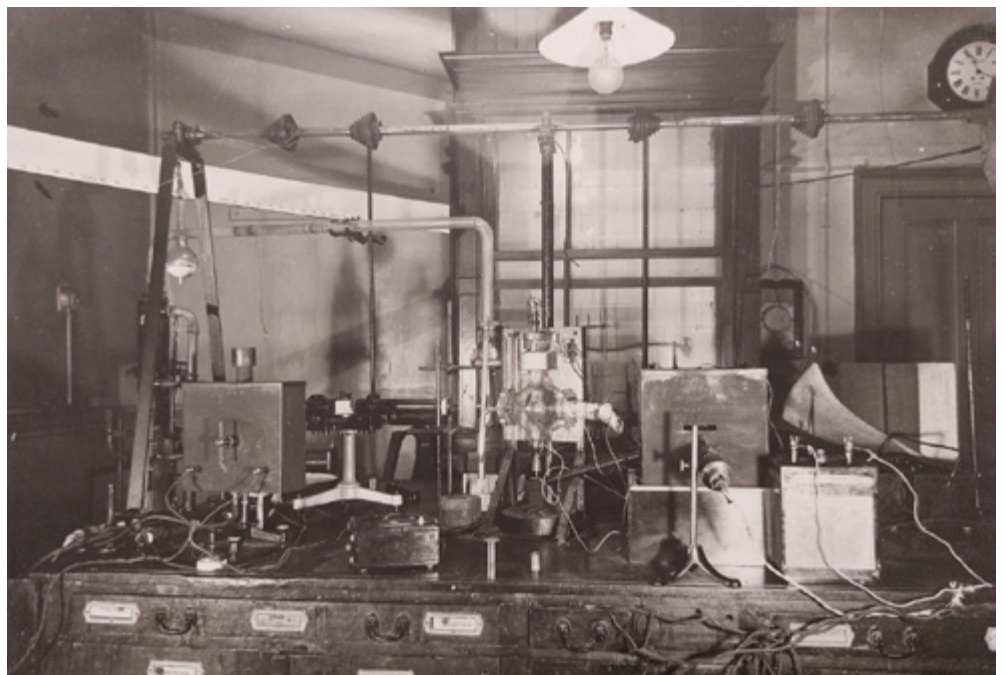

Foto van een labtafel bij Fysische chemie. De tafels bij Electrochemie zagen er ongeveer net zo uit.

Fotograaf onbekend

vandaag de dag toch niet meer voorstellen. (Hoezo veiligheid?) Het geroezemoes werd minder en uiteindelijk was het stil. Alle ogen waren op mij gericht. Mijn leidinggevende stelde mij voor waarna het gepraat werd hervat. De zaal was de ruimte waarin zich alles voltrok. Later leerde ik hoe het eraan toeging. Er stonden drie lange teakhouten labtafels met op de kopse kanten een spoelbak inclusief kraan. Daarboven van die bakelieten en zelfs nog porseleinen stopcontacten, de meesten niet geaard. Aan de lange wand onder het raam over de hele lengte van de zaal was één groot bureau gecreëerd. Daar werd het theoretische werk gedaan. Rustig was het er nooit zodat er veel thuis werd gewerkt. (Toen al hé?)

Aan het einde van de zaal onder het raam nog zo'n labtafel. Daar ging het om andere experimentele vaardigheden. In de ene hoek boven die tafel hing het destillatie-apparaat, waarmee demi-water van hoge kwaliteit werd gemaakt. Hiervoor moest het vat van bovenaf gevuld worden met kraanwater. Via een krakkemikkig trapje op de labtafel klimmen. Dan een volle tig-liter fles water boven je macht omkeren in een trechter. Het water klotste dan zo'n beetje uit de fles die je goed in balans moest houden. Niet knoeien anders werd de labtafel nat en kon je uitglijden. In de andere hoek van die tafel werd het allerbelangrijkste onderzoek van

---

Het allerbelangrijkste onderzoek van het lab was hoe je de lekkerste koffie en thee kon maken

---

het lab gedaan. Dit werk was toebedeeld aan de analiste en zij werd daardoor op handen gedragen. Het was een ramp als zij ziek was. Onderzocht werd hoe je de lekkerste koffie en thee kon maken en iedereen op het lab moest dit dagelijks beoordelen waar iedereen zeer naar uitkeek.

Zo was de cultuur ontstaan om tussen alles wat op het lab gebeurde je koffietje te drinken. (Hoezo veiligheid?)

Op woensdagen liep de koffiepaauze vaak door tot de lunch die daar ook genuttigd werd, maar dat kwam doordat Ketelaar dan op het lab was. Vrijdags was het altijd rustig en tegen het einde van de middag sloeg de balorigheid toe. Dan plaagden we elkaar, stoeiden wat en probeerde

elkaar nat te spuiten met water uit de spuitflesjes die op de zaal stonden. Plotseling vielen er zomaar gaten in het shirt van een van ons. Aceton. Tja, verkeerde waterflesje. (Hoezo veiligheid?)

Na zo'n vier jaar ging het lab verhuizen naar de Plantage Muidergracht 14. Toen werd alles anders, ruimer en minder leuk. De knusheid van de Hoogte Kadijk was verdwenen. Ruim 46 jaar heb ik in verschillende functies bij het FNWI van de Universiteit gewerkt maar de jaren op de Hoogte Kadijk waren wel de leukste. ■

Column

Achter de geraniums

♦ door Agnes Schreiner

Heeft u het gemerkt? De rubriek had lange tijd de titel: *Van achter de geraniums*. Nu heet de rubriek al enige nummers: *Achter de geraniums*. Maakt het veel verschil? Waarschijnlijk niet. De e-mailbox van de redactie is in ieder geval niet volgelopen met protesten of opgeluchte reacties van lezerskant. Mijn mederedactieleden hebben me verzekerd dat het niets uitmaakt en dat kort, korter, kortst beter klinkt. Toch wil ik bekennen dat het voor mij niet om het even is. Ben ik de auteur die een bijdrage schrijft voor een rubriek met de titel *Van achter de geraniums* dan voel ik me uitgenodigd om mijn blik naar buiten te richten en te schrijven over iets in de wereld wat zich voor mijn en – zo beeld ik me in – ook voor uw ogen voltrekt. Ben ik daarentegen aan het schrijven voor *Achter de geraniums* dan voel ik de blik meer op mijzelf, op mijn thuissituatie gericht. Mijzelf en mijn thuissituatie vind ik niet een onderwerp om over te schrijven. Het moet wat mij betreft gaan over iets wat we delen. En ... wat delen we nu? Het antwoord is: onze positie achter de geraniums. Zo redenerend kan ik voor mijzelf het verschil tussen 'van achter' en 'achter' opheffen en schrijven over iets wat we allemaal kunnen zien. Nu hoor ik al een aantal weken – ik schrijf dit eind januari – tegen het vallen van de avond een gekwetter van jewelste op anderhalve meter van mijn keukenraam. Mijn keuken is namelijk, met die van de beneden- en bovenburen, de achtertuin in gebouwd. Het is fascinerend al die af- en aanvloegende spreuwen te zien en te bedenken dat zij

juist deze bomen, de drie bomen in de tuin van mijn benedenbuur, hebben gekozen om neer te strijken. Regelmatig vliegt een aantal op om meteen daarna kwetterend weer een nieuw plekje in een van de boomtoppen te veroveren. Het lijkt of ze uit zijn op een plek die een betere positie biedt om bij een volgend opvliegmoment van de soortgenoten beter en meer synchroon in de zwerm op te gaan. Ik moet af en toe naar de keuken, zoals u begrijpt. Dan stokt het gekwetter meteen, ineens is het muisstil, direct gevolgd door een oorverdovend gefladder. Mijn bewegingen hebben hen kennelijk gealarmeerd. Zij vluchten weg, maar in een mum van tijd strijken ze neer en zitten ze weer oog in oog met mij op één hoog.

Op een gegeven moment is het donker en stil, en ja, is het tijd dat ik toch met koken ga beginnen. Ik aarzel maar ga. Ook de vogels aarzelen gezien het feit dat er hier en daar weer wat onrust onder hen te bespeuren valt. Gelukkig heeft de ervaring hun geleerd dat ze met enig (on)gemak hier de nacht kunnen verblijven. Uiteindelijk ben ik niet degene die – schuilend achter de geraniums – de spreuwen rust gunt of die de volgende ochtend – opduikend van achter de geraniums – de aandrang veroorzaakt om te gaan zwermen. Het is de ondergaande zon die hun gekwetter doet staken en de opkomende zon die ze doet ontwaken en tot zwermen aanzet. Trekken we erop uit dan is de kans groot dat we daarbuiten hun prachtige formaties in de lucht kunnen volgen. ■

Op de rand van het bestaansminimum

Eind 2014, begin 2015 was ik een tijdje in de VS, in New Haven. Dat is een gespleten stad: enerzijds is er de puissant rijke universiteit van Yale, met well-to-do medewerkers en studenten, anderzijds is het onmiskenbaar een stad waar grote armoede heerst. Ik had al gelezen over een boek dat eerder dat jaar in Amerika was uitgekomen: *Hand to Mouth. Living in Bootstrap America* (New York 2014) van Linda Tirado. De titel is misschien het best te vertalen met Op (of onder) het bestaansminimum. (Van de hand in de tand leven, betekent net iets anders.) Het boek heeft mijn verblijf in de VS die keer gekleurd. Ik was ervan onder de indruk. En dat terwijl ik de pretentie koesterde wel iets van Amerika af te weten. Misschien kwam het door het lezen van het boek, misschien lag het aan New Haven, maar het leek wel alsof ik om me heen zag, waar ik in het boek over las. Niet alleen de armoede zelf, maar ook de abominabele omgang ermee. Was er in de werkelijkheid echt iets veranderd of had ik het eerder niet gezien? Kortgeleden vroeg ik me af of ik daar nu anders over zou denken. We hebben hier tenslotte inmiddels ook de gevolgen van de toeslagen-affaire, de flexibilisering van de arbeidsmarkt en de liberalisering van de woonmarkt gezien.

Tirado beschrijft haar leven in armoede. Wat betekent het om arm te zijn in de VS? De kiem van het boek werd gelegd toen Tirado na een uitputtende werkdag op een internetforum de vraag las waarom arme mensen vaak zulke onverstandige dingen lijken te doen. Daarop reageerde ze spontaan, online, met een tirade van bijna 1800 woorden, waarin ze als 'ervaringsdeskundige' inzicht gaf in het leven van een arm gezin. Onverwacht werd haar stuk opgepikt door grote nieuwssites en verspreidde zich snel. Het werd dus ook een boek. De schrijver is geen journalist die een tijdje incognito in armoede leeft, of doet alsof, maar een authentieke stem van een welbespraakte vrouw die de uitzichtloosheid van de armoede dagelijks ervaart. Het boek kwam weer (bijna) even hard binnen.

Het is een boos boek, het is cynisch, het is onredelijk, ongenueanceerd, maar het is ook grappig, en het overtuigde me weer. Het gaat over een leven zonder werkzekerheid, zonder betaalbare gezondheidszorg, zonder waardigheid. Werk is altijd parttime, want fulltime brengt zekerheden met zich mee, en dus kosten voor de werkgever. Als je ziek bent worden je uren niet uitbetaald en je loopt grote kans ontslagen te worden, zeker als je meer dan een dag ziek bent. Je bepaalt niet zelf wanneer je naar de wc moet, het mag, soms. Werk is lichamelijk uitputtend, maar één parttimebaan is niet genoeg om van te leven. Als je er één maand niet in slaagt de huur op te brengen, kan je zomaar op straat staan. Tirado heeft ooit

---

van leven op het minimum raak je geestelijk en lichamelijk uitgeput

---

bij een auto-ongeluk een kaakprobleem opgelopen, maar dat is nooit adequaat behandeld, waardoor ze nooit pijnvrij is. Als de pijn te erg wordt, gaat ze naar de eerste hulp voor een paar pijnstillers. De bejegening van wat Tirado 'the serving class' noemt, de bediening, is neerbuigend en vaak beledigend. De kortste samenvatting: van leven op het minimum in Amerika raak je geestelijk en lichamelijk uitgeput.

Naar de dokter gaan is er niet bij, want dat is duur, de dokter ziet nog veel meer gezondheidsproblemen, waardoor je misschien wel nooit meer verzekerd kunt worden. En de dokter wijst natuurlijk ook op de onoplosbare gezondheidsproblemen die samenhangen met een levensstijl – die onverstandige keuzes – die uit de armoede voortkomen. Roken is duur en

ongezond, maar het houdt je op de been als je uitgeput bent, en je voelt de honger minder. Alcohol (of drugs) maakt meer kapot dan je lief is, maar brengt wel een moment van ontspanning. Er leuk en goed verzorgd uitzien, zou heel verstandig zijn, maar is te duur en te tijdrovend. Gemakvoedsel, kant-en-klaarmaaltijden, zijn niet gezond, maar lekker en gemakkelijk. En dus in een leven waar gemak schaars is, niet te versmaden. Maar het ergst in de ogen van Tirado is de houding van rijke Amerikanen tegenover arme landgenoten. De vanzelfsprekendheid dat armoede in deze vorm onontkoombaar is, dan wel de schuld van de armen zelf, is beledigend. Het negentiende-eeuwse concept van de 'deserving poor' lijkt helemaal terug – en helaas zijn arme mensen meestal niet 'netjes'. Linda Tirado doet daar in elk geval geen poging meer toe. Alle Ikea-winkels zijn hetzelfde maar bij die in New Haven staat bij de ingang onderaan de trap een mevrouw die de gele boodschappentassen van Ikea aan de klanten aanbiedt. Niet bepaald een dankbare baan en waarschijnlijk op het minimum beloond. Maar wat mij het meest schokte, was de manier waarop de klanten haar bestaan niet eens registreerden, haar volkomen negeerden. En hoe ze ▶

opleefde, als ze wel gegroet werd. Natuurlijk is dat maar één, onbenullig incident, en is het mijn particuliere interpretatie. Maar ik denk dat er het onbegrip en de neerbuigendheid van de rijke Amerikanen, en de daar bijhorende vernedering van de minderbedeelden gegroeid is. Het boek staat vol zinnen die je zou willen citeren, maar daar is hier de ruimte niet voor. Eén citaat. Tirado schrijft: "Hoewel het misschien lijkt alsof sociale stijging door een loden plafond onmogelijk gemaakt wordt, is de laag tussen de lagere middenklasse en armoede van bovenaf gruwelijk poreus. En velen van ons leven op die sponzige scheiding." (mijn verta-

ling). En in die zin zou er wel iets veranderd kunnen zijn. Als je tot de lagere middenklasse behoort, is de diepe armoede angstig dichtbij. De middenklasse staat voortdurend onder druk en leeft in angst. Dickens heeft daar midden negentiende eeuw mooie boeken over geschre-

---

**Als je tot de lagere
middenklasse behoort,
is de diepe armoede
angstig dichtbij**

---

ven, maar dat voert hier te ver. Ik voeg daar voorzichtig en schuldbewust aan toe: Tirado is niet zwart. Als je zwart bent, heb je nóg een vinkje minder. Maar hier is het punt dat de grens van het bestaansminimum minder dan ooit raciaal is. En hoe is dat dan bij ons? Is het hier wel beter? Of: bij ons is het toch gelukkig allemaal niet zo erg? Ik heb mezelf die vragen natuurlijk ook gesteld. Mijns ondanks, want ik ben er een beetje allergisch voor. Nederland is tenslotte niet het criterium, waar de hele wereld aan moet worden afgemeten. Maar als het echt moest, zou mijn cynische antwoord zijn: Nóg wel. ■

Wetenschap is ook maar een mening?

Bastiaan Rutjens over attituden jegens de wetenschap.

❖ door Margot Taal

Het afgelopen jaar heeft *de Uitdienstbode* er drie artikelen aan gewijd. De sociaal psycholoog dr. Bastiaan Rutjens (FMG UvA) doet er al jarenlang onderzoek naar: wat beweegt mensen om wetenschap te wantrouwen? De inzichten in deze bijdrage ontleen ik aan een interview met Rutjens en aan zijn overzichtsartikel uit 2018.¹

Zo'n acht jaar geleden vond driekwart van de Amerikanen 'wetenschapper' een van de meest prestigieuze beroepen. In diezelfde tijd onderschreven zeven van de acht Nederlanders de stelling dat toekomstige generaties dankzij wetenschap en technologie betere kansen krijgen. En ook had men in de wetenschap aanzienlijk meer vertrouwen dan in instituties als de media, de regering en de rechtspraak. Sindsdien is daar vrijwel geen verandering in gekomen. Integendeel, volgens Rutjens toont recent onderzoek zelfs een nog positievere houding aan.

Hoon en scepsis

Op grond van deze cijfers lijkt er dan ook weinig mis met het vertrouwen in de wetenschap. Althans bij een groot deel van de (westerse) bevolking. Toch maken nieuwsbronnen veel ophef over hoon en scepsis tegenover het wetenschappelijk onderzoek naar corona en

Fotografie: Nanda Hagenaars

**Wetenschapsscepsis
lijkt dus eerder
uitzondering
dan regel**

---

klimaatverandering. Met name als daarin de mens een aandeel blijkt te hebben, bijvoorbeeld door CO₂-uitstoot. Alsof in hun ogen de wetenschap 'ook maar een mening' zou zijn.

Uitgaande van de cijfers over vertrouwen in de wetenschap, zouden in feite niet meer dan een op de acht Nederlanders en hooguit een kwart van de Amerikanen de wetenschap wantrouwen. Wetenschapsscepsis lijkt dus eerder uitzondering dan regel, bovendien blijkt die gemiddeld tamelijk gering – volgens Rutjens 2 à 3 op een 7-puntsschaal. Maar wel is die luidruchtig, 'vocaal' zoals Rutjens het noemt: deze minderheid laat luid van zich horen en vestigt ruimschoots de aandacht op zich. Daarin spelen 'de media' nog wel eens een kwalijke rol. Zoals wanneer men op tv een gerenommeerde arts laat discussiëren met een verbeterd antivaxer. Alsof het tussen hen beiden om een verschil van mening gaat.

Snapt de scepticus het niet?

Veel wetenschappers hebben de neiging om hun zaak nog maar eens uit te leggen: nulhypotheses, *peer review*. Misschien snapt de scepticus het niet? Maar zo eenvoudig ligt het niet. Onbegrip of kennisgebrek geldt slechts voor een deel van de sceptici. Debet aan hun onbegrip is dat ons dagelijkse, intuïtieve denken afwijkt van het wetenschappelijk denken. Dat het er soms onverenigbaar mee is of er regelrecht tegen indruist. Rutjens zegt: ►

“Met een wetenschappelijke training doe je er jaren over om dat intuïtieve denken af te leren.”

In het intuïtieve denken verwacht men een gevolg van iemands actie bijvoorbeeld gemakkelijk met zijn bedoeling. Stel, iemand wijst een onbekende de weg. Wanneer die op de bestemde plaats arriveert, komt dat in de ogen van een intuïtieve denker overeen met de bedoelingen van de gids. Goede bedoelingen. Verdwaalt de onbekende, dan had de gids kennelijk niet veel goeds in de zin.

In dezelfde lijn van denken kan iets wat men goed bedoelt eigenlijk geen kwalijke gevolgen hebben. Menig scepticus kan zich niet voorstellen bij te dragen aan klimaatopwarming. Lekker veel vlees eten en vliegen naar plezierige bestemmingen bedoelt men immers goed, bovendien is het concreet, bekend en leuk. Die onderzoekers naar klimaatverandering zullen het wel aan het verkeerde eind hebben – abstract, ver weg en vervelend.

In het alledaagse denken, hecht men ook weinig waarde aan falsifieerbaarheid. Wetenschappelijk gezien zou men aan de zwaartekrachttheorie gaan twijfelen als een losgelaten baksteen zomaar omhoogvalt. Maar twijfel aan dagelijkse theorieën is weinigen gegeven. Men vindt altijd wel een nieuw voorbeeld voor de vermeende vrekkingheid van tante Mien, de machtsbelustheid van politici en de domheid van sommige bevolkingsroepen. In plaats van alert te blijven op tegenbewijs, negeert men dat eenvoudigweg.

Religie en politiek

We zouden de sceptici echter onderschatten, als we meenden dat wetenschap voor hen te hoog gegrepen is. Ook onder hoger opgeleiden immers vindt men selectief wantrouwen tegen onderzoeken. Wat daar volgens Rutjens sterk in meespeelt, zijn hun godsdienstige en politieke overtuigingen. Beide kunnen op gespannen voet staan met wetenschappelijke resultaten. Neem nu de menselijke bijdrage aan klimaatopwarming. Het is onontkoombaar dat deze consequenties heeft, de CO₂-uitstoot moet omlaag. Dat zal inbreuk maken op neoliberale overtuigingen over economie, productieketens

en mobiliteit. Zulke onwelgevallige gevolgen vormen dan ook een vruchtbare voedingsbodem voor scepsis tegenover het wetenschappelijk klimaatonderzoek.

Vijf jaar geleden nog was iemands religie de katalysator voor wantrouwen tegen vaccinatie. Men trof dat volgens Rutjens vooral in de Biblebelt en bij ‘spirituelen’ aan. Sinds covid-19 echter is volgens hem die scepsis verweven geraakt met de politiek, vooral met populisme.

Als wetenschappers proberen we in feite voortdurend ons eigen ongelijk te bewijzen

---

Daar komt nog bij dat veel sceptici weinig virus- of klimaat-wetenschappers van nabij kennen, ook hun denkwijze en manier van werken zegt hen weinig. De afstand die ze voelen, maakt hen des te wantrouwend.

Complotdenken

Wantrouwen ingegeven door botsende belangen zoekt een uitweg in de richting van diskwalificatie. Men meent: de onderzoeksresultaten deugen niet – er zitten chips in het vaccin, corona is een griepje. Of er zijn verkeerde methoden gebruikt – een vaccin kan in zo korte tijd niet ontwikkeld worden. Of wetenschappers moeten het zelf ontgelden. Die zouden zich door gemakkelijke roem laten leiden, door potten geld of ze zouden data onder de mat hebben geveegd. Of erger, men vermoedt de dupe te zijn van een complot. Wetenschappers zouden samenspannen om de leek wat op de mouw te spelden. Sceptici vellen harde oordelen over de wetenschap en diskwalificeren de wetenschap en haar beoefenaren. Alle redenen om zich niet te hoeven voegen naar onderzoeksuitkomsten die hen niet uitkomen, levensbeschouwelijk of politiek. Of omgekeerd, men voert

complotten aan als argument wanneer men niet van plan is zich er iets van aan te trekken. Nu is complotdenken bij velen niet tot de wetenschap beperkt, maar strekt zich volgens Rutjens uit tot andere terreinen. Men blijkt evenzeer geloof te hechten aan de ene samen-zwering als aan de andere. Net zozeer aan die over het klimaat als over Lady Di, Bill Gates, de dood van Kennedy of over seksueel perverse elites. Voor solide wetenschapsbeoefenaren een schrale troost.

Vertrouwen en kritiek

Elke wetenschapsbeoefenaar en ook veel leken weten drommelsgoed dat er onder onderzoekers soms wat misgaat. Zo geeft 2% toe wel eens aanpassingen te hebben gemaakt in hun data. Maar dat doet weinig af aan de wetenschap als instituut. Onderzoekers in het algemeen streven wel degelijk naar waardenvrijheid, transparantie en toegankelijkheid voor allen. Ze zijn er altijd op uit alternatieven uit te sluiten. “Als wetenschappers proberen we in feite voortdurend ons eigen ongelijk te bewijzen,” zegt Bastiaan Rutjens. Dat soort kritiek stoelt op vertrouwen in de wetenschap. Het leidt tot meta-analyses, replicatiestudies en studies naar hetzelfde vraagstuk met andere methodes. En draagt zodoende bij aan voortschrijdend wetenschappelijk inzicht.

Kortom: ‘wantrouwen’ en ‘kritiek’ zijn verschillende begrippen. Kritiek gevoed door wantrouwen is geneigd wetenschapsbeoefenaren, hun methoden en beleid onderuit te halen. Dat voedt nog grotere scepsis en levert een weinig constructieve bijdrage.

Interventies

Rutjens’ onderzoek naar kenmerken, affiniteiten en karaktertrekken van sceptici jegens de wetenschap legde de basis voor zijn prestigieuze ERC-subsidie (European Research Council; 2018). Sinds hij die kreeg, richten hij en zijn team hun pijlen op interventies die het vertrouwen in de wetenschap kunnen verhogen. ■

Noot:

1Rutjens, B. T., S.J. Heine, R.M. Sutton, F. Van Harreveld, (2018). ‘Attitudes Towards Science.’ *Advances in Experimental Social Psychology*, 57, 125 – 165.

Hanneke Grotenbreg haalde miljoenen binnen voor “haar” onderzoekers.

♦ door Henriëtte Ritter

Begin januari zat ik in de bus naar Hanneke Grotenbreg, die ik voor de *Uitdienstbode* zou interviewen. Ik had Hanneke ontmoet tijdens de lezing van rector Karen Maex, het een-na-laatste ‘uitje’ van de seniorenkring, vlak voordat de kerst-lockdown ons weer aan huis kluisterde. Na afloop van de lezing konden de aanwezigen nog wat napraten bij een schaal-tje nootjes. Ik raakte in gesprek met zowel Helma Brouwers als Hanneke, en beiden stemden in met een interview.

Hanneke voor een schilderij van haar man Willem Thijs

“Laat Helma maar voorgaan” zei Hanneke, de boot nog wat afhoudend. “Goed, zei ik, maar daarna kom ik zeker bij je terug!” “Prima. Ik ontvang je bij mij thuis, aan de Herengracht!” Ik probeerde een bewonderende fluittoon te produceren, zo van: ‘sjiek hoor!’ waarop Hanneke lachend reageerde: “Ja maar niet de Herengracht in Amsterdam hoor!”

Het gesprek met Helma is in het decembernummer verschenen. Nu was Hanneke aan de beurt. En daar reed ik dan, onder een grijze hemel, tussen de kille, winterse weilanden, naar het stadje waar zij woont. Bij het busstation stond mijn gastvrouw mij al op te wachten. En terwijl wij naar haar adres liepen, liet zij mij de huizen van de gracht bewonderen: beeldige herenhuizen gebouwd aan het begin van de twintigste eeuw, misschien iets minder ‘voornaam’ dan de panden van de grachtengordel, maar zeker niet minder fraai. Hanneke zelf woont ook in zo’n beeldschoon, oud huis dat tot mijn verrassing van binnen geheel en al is uitgebroken en omgevormd tot een eigentijdse woning.

Dat verwacht je niet als je de historische gevel ziet. Woon je hier al lang?
“Mijn man, die kunstschilder was en aan de Rijksacademie doceerde, kocht het huis vijftien jaar geleden en heeft het op

deze manier laten verbouwen. Ik ben toen bij hem ingetrokken. Tot die tijd woonden wij allebei in Amsterdam op verschillende adressen en hadden een latrelatie.”

Terwijl Hanneke in de grote woonkeuken koffiezetten dwaalde ik door de modern ingerichte kamer. Haar man, Willem Thijs, is vijf jaar geleden overleden, maar door zijn abstracte, zeer kleurrijke schilderijen, die overal aan de muren hingen, drukte hij nog steeds een stempel op de sfeer van het huis.

---

mijn broer vond dat ik naar de mms moest gaan want als meisje was ik toch voorbestemd om te trouwen

---

Wij installeerden ons in de zithoek van de immense kamer om met het interview te beginnen. Zoals bij de meeste gesprekken wist ik niets van mijn gastvrouw en was ik allereerst nieuwsgierig naar haar relatie met de UvA.

Je hebt gewerkt bij de UvA. Heb je er ook gestudeerd?

“Ja, Culturele Antropologie. Maar toen ik met die studie begon was ik wat ouder dan de doorsnee student. Ik had een vooropleiding mms en die gaf niet zonder meer toegang tot een universitaire studie.”

Is die ambitie om te studeren later bij je opgekomen?

“Toen ik jong was dacht ik daar niet zo over na en heb ik mij laten leiden door mijn oudste broer. Die vond dat ik naar de mms moest gaan want als meisje was ik toch voorbestemd om te trouwen. Leuk vond ik het allerm minst. Al die meiden met hun meisjesgeklots! Dat was ik niet gewend want ik was als enig meisje opgegroeid tussen vier broers. Op school ergerde ik mij dood.”

En na de mms, heb je toen een opleiding gevolgd waar je een beetje plezier aan beleefde?

“Nee! Helemaal niet! Ik ging naar de secretaresseopleiding Schoevers waar ik al snel van een lerares te horen kreeg: ‘Jij hoort hier niet thuis!’ Die uitspraak was overigens niet als compliment bedoeld!” Na het behalen van haar Schoeversdiploma werd Hanneke secretaresse personeelszaken bij Shell waar zij beoordelingsrapporten van medewerkers moest typen. Zij voelde ▶

zich nog steeds niet op haar plaats, nam ontslag en ging werken bij een makelaarskantoor.

“Van 1967 tot 1973 was ik daar directie-secretaresse aan de Nieuwezijds Voorburgwal belast met het verhuren en beheren van flatgebouwen en het verkopen van huizen. Er werd op dat kantoor heel veel vergaderd en het was mijn taak om die vergaderingen te verslaan en uit te typen. Regelmatig werkte ik tot in de nacht door om alles op tijd klaar te hebben.”

Op een dag, toen Hanneke voor een routineonderzoekje naar de huisarts ging, viel het haar arts op dat zij er wel heel erg slecht uitzag. Hanneke werd aan de tand gevoeld over, wat men tegenwoordig haar ‘lifestyle’ zou noemen.

“Mijn arts was geschokt, vond dat ik werd uitgebuit en wilde een gesprek met mijn werkgever. Ik werd per direct met ziekteverlof gestuurd met de opdracht goed te eten, te wandelen en op tijd naar bed te gaan. Toen ik weer enigszins was opgekrabbeld, heb ik ontslag genomen en mij ingeschreven aan de UvA als student culturele antropologie. Dat was in 1973. Omdat mijn vooropleiding geen toegang gaf tot een academische studie, moest ik het eerste, propedeutische jaar ruim voldoende halen.”

Wat een voorgeschiedenis! Waarom koos je voor antropologie?

“Mijn oudste broer was sociaal geograaf en werkte als leraar op de middelbare school. Ik denk dat hij de inspiratiebron is geweest voor mijn keuze.”

Je broer heeft een tweede keer een cruciale rol gespeeld in de keuze van je opleiding en daarmee tot op zekere hoogte je leven bepaald.

“Ja, en uiteindelijk op een zeer positieve manier: vanaf het moment dat ik ging studeren had ik mijzelf gevonden en was ik gelukkig. Temeer omdat ik in die periode mijn man Willem Thijs ontmoette!”

In het vuur van ons gesprek waren wij de koffie die Hanneke direct bij aankomst had gezet, totaal vergeten. Zij haastte zich om onze dorstige kelen alsnog te smeren vlak voordat wij aan het tweede deel van ons interview zouden beginnen.

Je studeerde aan de UvA. Ben je daar gebleven na je studie?

“In 1981 haalde ik mijn doctoraal examen culturele antropologie, met als specialisatie het Europees Mediterraan gebied. Ik wilde niets liever dan een baan aan de universiteit, maar in die jaren was het moeilijk om een vaste aanstelling te krijgen. Ik moest zelf een onderzoek bedenken waar de vakgroep brood in zag. Nu had ik tijdens mijn ziekteverlof bij het makelaarskantoor veel door de stad gewandeld. Met name De Pijp kende ik goed. Het was mij opgevallen dat daar veel Surinaamse bedrijfjes waren en door gesprekken was ik erachter gekomen dat de ondernemers van die bedrijfjes een niet al te harmonieuze verhouding hadden met de gemeenteambtenaren. Ik wilde daar wat aan doen en zo bedacht ik een onderzoeksproject dat ik voorlegde aan professor Boissevain van de vakgroep waar ik was afgestudeerd. Nadat ook bij het ministerie van Economische Zaken met het voorstel was ingestemd, werd ik voor één jaar wetenschappelijk ambtenaar.”

Hanneke legde een dik rapport op mijn schoot met de titel: *Een kleine baas is altijd beter dan een grote knecht; Surinaamse Kleine Zelfstandige Ondernemers in Amsterdam.*

---

vanaf het moment dat ik ging studeren had ik mijzelf gevonden en was ik gelukkig

---

Het lijkt mij een nuttig onderzoek. Heeft het verbetering gebracht in de situatie van de Surinaamse ondernemer?

“Nou en of! Hier in Nederland wist men niets af van de Caraïbische mentaliteit. Die Surinaamse ondernemers maakten deel uit van een gesloten gemeenschap, die weinig contacten onderhield met de Nederlandse samenleving. Zij hadden nog nooit van een Kamer van Koophandel gehoord; waren niet op de hoogte van de plichten

maar ook niet van de rechten die in Nederland golden voor hun bedrijfstak. Van hun kant pasten de controlerende ambtenaren de wet blindelings toe en legden rücksichtslos boetes op waar de Surinamers met onbegrip en verontwaardiging op reageerden. Hoezo waren zij illegaal en belastingontduikers? Zij werkten toch keihard en waren toch van niemand afhankelijk? Mijn rapport heeft ertoe bijgedragen dat er voorlichtingsbijeenkomsten werden georganiseerd waardoor ondernemer en ambtenaar elkaar beter begrepen. Het leuke is dat ik in De Pijp op handen werd gedragen en dat mijn rapport vandaag de dag nog wordt geciteerd en gebruikt!”

In 1984 hield de subsidie op, maar Hanneke bleef verbonden aan de universiteit. Tot aan haar pensionering in 2011 heeft zij vooral functies vervuld die te maken hadden met contractonderzoek. Om er een paar te noemen: adjunct-secretaris van de Adviescommissie Onderzoek Minderheden; coördinator contractonderzoek van de Faculteit der Politieke en Sociaal-Culturele Wetenschappen; zakelijk directeur van het interfacultaire onderzoeksinstituut voor Migratie- en Etnische Studies. Haar taak bestond erin te adviseren, onderzoek te coördineren en te stimuleren. Maar bovenal was zij belast met ‘fundraising’.

“Dat heb ik altijd fantastisch leuk werk gevonden. Ik stapte naar Den Haag met een A4tje waarop de grote lijnen van het onderzoek kort en bondig stonden geformuleerd en kwam dan met een ton of meer terug. Soms moest ik het project verdedigen voor een hele zaal ministeriële ambtenaren. Dat was dan wel even schrikken want ik ben een prater maar geen spreker. Ik redde mij eruit door tijdens mijn presentatie mij te richten op één van de toehoorders. En dat werkte! In totaal heb ik 28 miljoen gulden voor ‘mijn’ onderzoekers binnengehaald.”

Nou dat is een hele prestatie! Heb je nog een herinnering aan een markant onderzoek dat dankzij jouw overtuigingskracht kon doorgaan?

“Als ik erover nadenk komt het onderzoek van Jojada Verrips (hoogleraar Culturele Antropologie) bij mij boven, ►

de oprichter van het tijdschrift *Maritime Anthropological Studies*. Hij was geïnteresseerd in de confrontatie tussen Westerse massaconsumptie en volkscultuur en bestudeerde in dat kader de wereld van de Nederlandse binnenschippers die werden weggeconcentreerd door de moderne duwboten. Binnen hetzelfde thema deed hij ook onderzoek naar vissers in Ghana.” In 2011 ging Hanneke met pensioen. Ik vroeg haar wat sindsdien haar bezigheden waren.

“Lezen en tuinieren. Vooral dat laatste doe ik heel graag. Mijn hele leven ben ik in de weer geweest met zaadjes en stekjes: vroeger in Amsterdam op mijn balkon, op de stoep en in de tuin van Willems atelier in de Rivierenbuurt. En

nu heb ik sinds vijftien jaar deze mooie ruime tuin. Dat tuinieren heb ik van mijn vader. Hij was rechercheur bij de politie maar was in zijn vrije tijd altijd aan het knutselen en in de tuin aan het werken. Hij heeft voor mij toen ik kind was en wij in Alkmaar woonden, een heel priemel ontworpen!” Het gesprek was ten einde, maar er lag nog een stapeltje boeken op mij te wachten. Een boek over het leven en werk van Willem Thijs geschreven door Jojada Verrips. Ik bladerde het door en herkende het kleurrijke werk dat tijdens het interview niet van mijn netvlies was geweken. “En neem ook deze twee boeken mee: ze kunnen nog van pas komen tijdens het uitwerken van het interview.” Met deze woorden gaf Hanneke mij

haar onderzoeksverslag over de kleine Surinaamse ondernemers en een studie uit 1993 over de achtergronden van uitkeringsfraudeurs en uitkeringsfraude waaraan zij heeft meegewerkt.

Alweer zo’n actueel onderwerp!
“Dat kun je wel zeggen! Het boek is tot stand gekomen toen ik bij de Faculteit der Politieke en Sociaal-Culturele Wetenschappen werkte. Maar het onderzoek over de Surinaamse ondernemers heeft mij de meeste voldoening gegeven!” Hanneke bracht mij naar de bus. Het was nog steeds regenachtig en het begon donker te worden. Maar met een tas vol boeken en een hoofd vol indrukken reed ik tevreden terug naar Amsterdam. ■

OVERGEHOUDEN AAN DE UVA

Tijd voor je Leven

➡ door Salomé Bentinck

Ik heb van 1999 tot 2011 met veel passie aan de campusontwikkeling van de UvA gewerkt. Vanuit allerlei versnipperde vestigingen moesten drie campussen gerealiseerd worden: BG-terrein voor bibliotheek en Geesteswetenschappen, Roeterseiland voor de gammawetenschappen en Sciencepark voor de bèta’s. Toen het tijd werd om afscheid van mijn functie te nemen kreeg ik vanuit de UvA de kans om op mijn zestigste een oude droom te verwezenlijken: het doen van wetenschappelijk onderzoek aan mijn alma mater, de TU Delft. Het bleek een grote stap met tal van consequenties die ik niet allemaal voorzien had. Ik moest mijzelf opnieuw uitvinden en mezelf omscholen van manager naar onderzoeker. Dat viel niet mee. Door mijn ervaringen bij de UvA had ik gelukkig veel ideeën en materiaal voor onderzoek. Van de UvA kreeg ik het verzoek om de gebouwbeleving van studenten en medewerkers in kaart te brengen bij de verhuizing van het Amsterdam University College naar het Sciencepark en van Politicologie en Communicatiewetenschappen naar het Roeterseiland. De kwaliteit en inrichting van verkeersruimte (gangen, trappen) bleken cruciaal voor sociale interactie. Ook het dilemma tussen het stimuleren van interactie door veel glas enerzijds en de behoefte aan privacy van met name de docenten anderzijds kwam keihard boven tafel. Met de data die ik bij de UvA verzameld had, kon ik nog jaren vooruit toen het moment kwam dat ik met pensioen moest.

Tot mijn frustratie kreeg ik veel reacties in de trant van ‘Oh wat fijn voor je’. Ik vond pensioen helemaal niet fijn en voelde me oud gemaakt. Een tijd lang heb ik het gewoon ontkend en thuis doorgewerkt tot mijn Engelstalig peer reviewed artikel en nog wat andere klussen klaar waren. Op een gegeven moment grijpsde

mij het pensioen toch onvermijdelijk aan. Wat nu? Vrijwilligerswerk? Prachtig maar niets had echt mijn passie. Achter de geraniums? Geen optie. Eindelijk die foto’s ordenen? Geen zin in. Een studie? Dat had ik de jaren daarvoor genoeg gedaan. Et cetera. Ik zocht op internet naar retraites die mij zouden kunnen inspireren maar afgezien van de overbekende cursus ‘pensioen in zicht’ kon ik niets vinden. Deze cursus leek me meer iets voor echtparen van wie de man opeens thuis komt te zitten (ik doe ze nu vast te kort). Niets voor mij dus. In mijn zoektocht vond

ik een lotgenoot die een andere wending aan haar loopbaan wilde geven en zij wist ook nog iemand die bezig was met het vraagstuk van ‘wat te doen na een leven dat bepaald werd door werk?’. Met zijn drieën bedachten we dat we zo’n retraite ook zelf konden opzetten. Zo hebben we de driedaagse leergang ‘Tijd voor je Leven’ ontwikkeld. In oktober 2021 zijn we succesvol voor het eerst live gegaan met negen deelnemers en we gaan door. Zie: <https://tijdvoorjeleven.com/> Het is een leergang die we zelf hadden willen

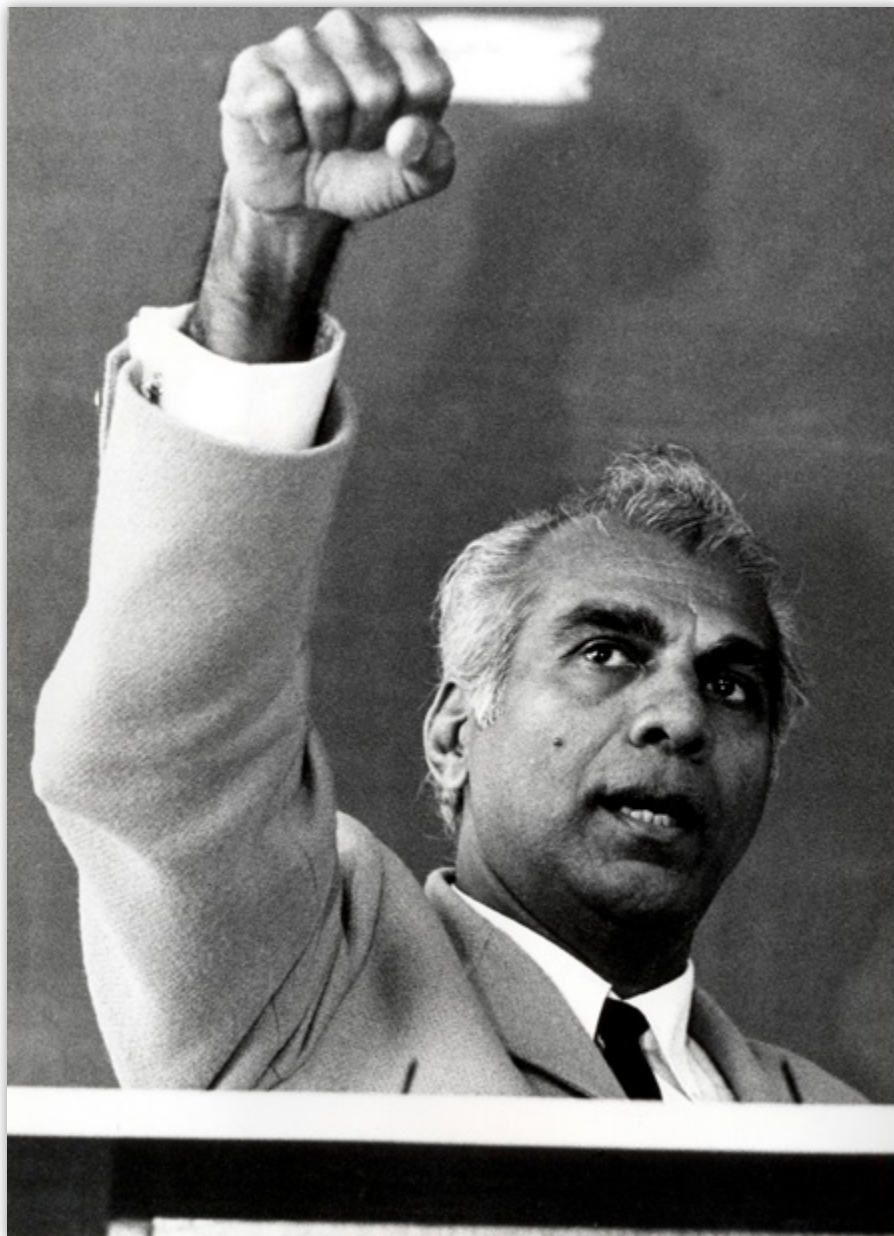
volgen met mensen die op latere leeftijd iets anders met hun leven gaan doen, maar nog niet precies weten wat. We bieden een veelzijdig programma aan en halen ook sprekers van buiten. Het gaat over het omgaan met tijd als je zelf je agenda kunt bepalen, het afscheid nemen van het (werk)leven dat je tot dan had, aandacht voor een gezond lijf, over bezinning, over het verkennen van je mogelijkheden en het zoeken naar de rode draad in je leven en verdieping zoeken samen met lotgenoten. Vermoedelijk hebben veel lezers van de Uitdienstbode hun gedachten weleens over deze zaken laten gaan. Voor meer informatie of opgeven voor de leergang: sbentinck@live.nl ■

Bezoek van Cheddi Jagan aan de UvA

Cheddi Jagan (1918-1997), ex-premier van (Brits) Guyana, bezoekt in 1971 de UvA. Met zijn gebalde vuist tijdens een door de ASVA in de Oudemanshuispoort georganiseerde Vietnamdemonstratie bevestigde Jagan zijn reputatie als 'de eerste gekozen marxistische leider van Latijns-Amerika' (*De Groene Amsterdammer*). Zijn poging tot zelfbestuur onder Britse invloed was echter van korte duur. De vrees voor een te innige relatie met Moskou leidde tot een militaire interventie. Felle rassenrellen in de hoofdstad Georgetown dwongen hem zijn positie af te staan aan zijn rivaal Forbes Burnham. Die kreeg de kans een conservatieve regering te vormen met een partij van oud-kolonialen. Guyana werd in 1970 officieel onafhankelijk.

Pas in 1992 werd Jagan opnieuw gekozen tot president in de eerste vrije verkiezingen sinds de onafhankelijkheid. Hij overleed in 1997 plotseling tijdens een bezoek aan de VS, waar Clinton hem als 'kampioen van de armen' prees.

De belangstelling voor (Brits) Guyana is, op de suïcidale Jones-sekte (1978) na, in Nederland altijd summier geweest. Tijdens mijn bezoek in 1974 aan het Surinaamse district Nickerie was er hoogstens sprake van etterende conflicten over eilanden in de grensrivieren tussen beide landen die pas heel recent zijn opgelost. Nederland weigerde troepen te sturen en na de coup van Boutserse was er nauwelijks samenwerking. Pas sinds kort zoekt de regering Santokhi opnieuw toenadering. Opmerkelijk, want in veel opzichten lijken beide landen sterk op elkaar.

© John Kleinen. Collectie Spaarnestad/Nationaal Archief.

Op het gebied van cultuur en literatuur, met name ook in de recente ervaring van zwart bewustzijn, speelt Guyana, gezien het verleden van het land een belangrijke rol. De schrijver en UvA-eredoctor Albert Helman (pseudoniem van Lou Lichtveld) onderscheidde in zijn monumentale *De foltering van El Dorado* (1983) vijf Guyana's, met een Venezolaans en Braziliaans deel. Zijn portrettering van Jagan is zoals zoveel in zijn boek nog steeds het lezen waard. ■

Van Dagbladwezen tot Communicatiewetenschap

♦ door Joan Hemels

Dit jaar is het 75 jaar geleden dat Kurt Baschwitz benoemd werd tot buitengewoon hoogleraar met de leeropdracht Leer van Pers, Propaganda en Openbare mening. Dit is aanleiding aandacht te besteden aan de vroege ontwikkeling van het nu internationaal hoog aangeschreven onderwijs en onderzoek op het gebied van communicatiewetenschap. De pioniers van dat vak waren ook de pioniers in Nederland van de vakopleiding tot journalist. In het begin was de opzet daarvan, net als de politiek-sociale faculteit zelf, nogal politiek gemotiveerd.

Als joodse wetenschapper met een veelzijdige ervaring in de journalistiek ontvluchtte dr. Siegfried Kurt Baschwitz (1886-1968) in 1933 het Duitse naziregime om in Nederland een nieuw bestaan op te bouwen. Twee jaar later werd hij aan de Universiteit van Amsterdam toegelaten als privatdocent in de letterenfaculteit om, onbetaald, onderwijs te geven op het gebied van het 'dagbladwezen' in de meest ruime zin. Hij zou legendarisch worden als de grondlegger van de discipline. Als nog niet genaturaliseerde vluchteling moest hij ervoor oppassen zijn gastland in verlegenheid te brengen. Maar door in te zoomen op historische onderwerpen, ook op het gebied van de openbare mening, propaganda en massapsychologie, kon hij laten zien wat zich in zijn vaderland afspeelde. Aan voorbeelden geen gebrek: joden werden er in de Middeleeuwen van beschuldigd het drinkwater te vergiften, en vrouwen werden aan het begin van de Nieuwe Tijd beticht van hekserij. In het begin van de zeventiende eeuw waren in Amsterdam de eerste gedrukte 'nieuwstydighen' verschenen, wat ook een dankbaar onderwerp was. Aan dat onderwijs kwam een einde toen de Duitse bezetter joden uitsloot van het openbare leven.

Baschwitz dook onder maar kwam door een onvoorzichtigheid in Westerbork terecht. Hij overleefde de oorlog doordat een van zijn dochters hem net op tijd uit het doorgangskamp wist weg te halen. Na de bevrijding ging hij weer doceren. Hij beklom de academische ladder snel en werd in 1947 eerst lector in de Faculteit der Letteren en Wijs-

begeerte en in hetzelfde jaar buitengewoon hoogleraar in de letterenfaculteit en in de politiek-sociale faculteit (zie albumacademicum.uva.nl). In 1952 werd hij benoemd tot gewoon hoogleraar (in beide faculteiten). Baschwitz' leeropdracht luidde nu: Perswetenschap en Massapsychologie.

De ook nu nog tot de verbeelding sprekende politiek-sociale faculteit (PSF), de 'zevende faculteit', was in 1947 tot stand gekomen 'uit het verlangen om een nieuw, democratisch gezind kader te scholen voor belangrijke politieke en maatschappelijke functies', aldus de oud-alumnus en gewezen bijzonder hoogleraar Ed van Thijn (1934-2021), bij de herdenking van het vijftigjarig bestaan van de PSF en haar rechtsopvolger de Faculteit der Politieke en Sociaal-Culturele Wetenschappen (PSCW). De meegaande opstelling van bestuurders, ambtenaren en journalisten tijdens de Duitse bezetting had na de bevrijding de vraag opgeroepen, hoe al tijdens de studie gepreludeerd kon worden op de verantwoordelijke taak van toekomstige leidinggevendenden in het openbare leven.

Hij overleefde de oorlog doordat een van zijn dochters hem net op tijd uit het doorgangskamp wist weg te halen

---

Omslag van het boek dat Jaap van Ginneken in 2018 publiceerde over Kurt Baschwitz, uitgegeven door AMB, Diemen. Het omslagontwerp uit 1938 is van Albert Hahn jr., bewerkt door Van Marum Graphics.

Het streven ook de journalistiek in de herstelde rechtsstaat haar rol op een verantwoorde wijze te laten spelen, leidde op 8 februari 1949 tot de opening van het Instituut voor Perswetenschap. De primaire taak van het instituut was het verzorgen van een theoretische vakopleiding voor reeds werkzame journalisten. Daarnaast konden ook PSF-studenten die voor de journalistiek voelden, op zaterdag aanschuiven. Het is opvallend hoeveel van deze PSF-studenten al voor en tijdens hun studie hun debuut in de journalistiek gemaakt hadden. Tot dan toe kon een journalist alleen in de dagelijkse praktijk opgeleid worden. Met de oprichting van dit instituut en een vergelijkbare opleiding in Nijmegen waren de eerste vakopleidingen in de journalistiek in Nederland een feit.

Tegelijk met de oprichting van het Instituut voor Perswetenschap kwam de Nederlandse Persbibliotheek tot stand. Om de kosten binnen de perken te houden was dit een gezamenlijk initiatief van de Amsterdamse en Nijmeegse universiteiten. Interuniversitaire samenwerking was in die tijd een novum, maar het was een eis van de directeuren van de in de Nederlandse Dagbladpers samenwerkende dagbladen, die de bibliotheek subsidieerden. Op 23 oktober 1948 was in Nijmegen namelijk het Instituut voor de Katholieke Journalis- ▶

► *vervolg van pagina 11*

tiek geopend. Eind 1953 zou de naam gewijzigd worden in Katholiek Instituut voor de Journalistiek. Daarnaast was de poging om in Nijmegen een katholieke variant van de als 'rood' beschouwde Amsterdamse politiek-sociale faculteit tot stand te brengen, leed schipbreuk door onenigheid tussen de bij het experiment betrokken hoogleraren uit verschillende faculteiten.

In 1955 richtte Baschwitz een wetenschappelijk tijdschrift voor zijn vakgebied op, *Gazette*. Het blad bood auteurs een platform voor publicaties die zich konden uitstrekken over het gehele terrein van de massamedia en van alle specialismen daarvan, zoals journalistiek, reclame, propaganda, publieke opinie en public relations. Door de samenwerking van het instituut en de snelgroeibende bibliotheek kon de *Gazette* een unieke lopende bibliografie publiceren. De selfmade historicus Dick Couvée (1921-2000), afkomstig uit de journalistiek, maakte zich als rechterhand van Baschwitz verdienstelijk voor de opbouw van de Persbibliotheek. Gezien de historische belangstelling van Baschwitz hoeft het niet te verwonderen dat de bibliotheekstaf zich graag ontfermde over de verweesde collectie van de uit 1917 daterende stichting Het Nederlandsch Permuseum.

Baschwitz ging in 1956 met emeritaat. Twee jaar later nam Maarten Rooij (1906-1986) het stokje over. Hij was *ex aequo* met Maarten Schneider (1913-1998) als opvolger van Baschwitz voorgedragen. Mede daarom droeg Rooij het historische specialisme onmiddellijk aan Schneider over. In 1959 begonnen als privaattoecent werd Schneider in 1966 voor één dag per week een onderwijsopdracht met de aan Baschwitz herinnerende omschrijving Geschiedenis van

---

Net zo min als Baschwitz liep Rooij warm voor een volledige zelfstandige studierichting

---

de Pers, Propaganda en Openbare Mening (GPPOM) verleend. Rooij, de markante oud-hoofdredacteur van de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, was gepromoveerd op een proefschrift over alle denkbare aspecten van het dagbladbedrijf met inbegrip van de dagbladjournalistiek. Net zo min als

Baschwitz liep Rooij warm voor een volledige, zelfstandige studierichting, terwijl hij als bekende 'persprofessor' bij uitstek in de positie was geweest dit voor elkaar te krijgen. Niet alleen had hij de juiste contacten in de mediawereld, hij was tegen het eind van zijn academische loopbaan ook kanselier-directeur van de universiteit geworden, een functie die enigszins vergelijkbaar is met de latere secretaris van de universiteit. Beiden waren bang dat de afgestudeerden alles van communiceren zouden afweten, maar weinig of niets van maatschappelijke problemen. Journalisten konden in hun ogen het best opgeleid worden in het breed opgezette PSF-curriculum (eventueel in een andere academische studie), die dan moest worden aangevuld met een doctoraalbijkvak op het gebied van perswetenschap/leer der massacommunicatie en met de journalistencursus. Verder zou de redactie van het universiteitsblad *Folia Civitatis* studenten stagemogelijkheden met het oog op het verwerven van praktijkervaring kunnen bieden. De politieke keuze om universitair onderwijs en hoger beroepsonderwijs gescheiden te houden had, zoals hiervoor geschetst, Rooijs instemming. Hij werkte dan ook van harte mee aan het tot stand brengen van een dagopleiding journalistiek. Die zou functioneren op basis van een door de UNESCO bepleit studieprogramma. Of hij in zijn hart gedacht heeft aan Amsterdam als vestigingsplaats, waag ik te betwijfelen. Nijmegen zat immers ook op het vinkentouw. Het compromis leidde naar Utrecht waar een afgedankte machinistenschol leeg stond. In september 1966 opende de toen nog driejarige School voor de Journalistiek haar deuren. De school kende drie vleugels, een katholieke, een protestants-christelijke en een neutrale vleugel. Uit onvrede over de wijze waarop de 'vleugelschool' functioneerde en dankzij de onderwijswetgeving waren er vijftien jaar later vier aparte opleidingen, waarvan twee protestants-christelijke en een katholieke. Afgesproken was dat de journalistieke vakopleidingen in Nijmegen en Amsterdam na het afstuderen van de eerste Utrechtse lichting studenten in 1969 beëindigd zouden worden. Op voorspraak van de sociaal voelende liberaal Rooij nam de UvA in 1969 het ►

In 1968 promoveerde Marten Brouwer (1929-2001) bij H.C.J. Duijker, hoogleraar in de Psychologische Gedragsleer. In zijn proefschrift *Stereotypen als folklore*, behandelde hij aan de hand van zijn myceliummodel het belang van informele netwerken tussen mensen in het proces van meningsvorming. In de biologie is een mycelium een netwerk van ondergrondse draden, waarvan paddenstoelen de bovengronds zichtbare uitgroeisels zijn. Brouwers myceliummodel gaat ervan uit dat van alle communicatie die tussen mensen plaatsvindt alleen de communicatie die door middel van massamedia verloopt, goed zichtbaar is (<https://communicatiekc.com/2016/02/12/mycelium-model>; geraadpleegd 23-12-2021). Dit onderwerp is door de opkomst van de sociale media actueler dan ooit, omdat het de massamedia niet als doorslaggevend voor het opinieklimate beschouwde. De originaliteit van het proefschrift maakte de weg vrij voor de benoeming drie jaar later tot hoogleraar in de Psychologie van het Collectief Gedrag, in het bijzonder ten behoeve van de politicologische opleiding. Aangestoken door de revolutiegeest begon de nieuwe hoogleraar zijn inaugurele rede niet met de traditionele aanspreekwijze van het gehoor, maar met 'Beste mensen'. Van de drie latere hoogleraren trad Brouwer het meest in het voetspoor van zijn leermeester voor wie hij grote bewondering bleef koesteren. In een aan Baschwitz gewijde bijdrage in de bundel *In de zevende* uit 1998 typeerde hij hem als 'een weldenkend geleerde' (J. Goudsblom, P. de Rooy en J. Wieten eds). Toen hij in 1972 met zijn staf een eigen pand op de Weteringschans betrok, introduceerde hij de naam Baschwitz Instituut voor Massapsychologie en Openbare Mening.

voor het Nederlands Persinstituut werkzame administratieve personeel en de kleine staf van de Nederlandse Persbibliotheek in dienst. Door deze maatregel bleef de landelijk belangrijke bibliotheekvoorziening voorlopig behouden. Bovendien had Rooij in 1968 in een nota 'perspectieven' geschetst voor het voortbestaan van het instituut en de bibliotheek. Zijn vooruitziende blik leidde ertoe dat het Instituut voor Perswetenschap in 1971 de organisatie van de eerste cursus wetenschapsjournalistiek in Nederland ter hand nam, bedoeld voor stafleden en studenten van de UvA. Rooijs medewerker Frans Kempers (1926-2021) bouwde het initiatief uit in de Stichting Cursussen Wetenschapscorrespondentie (SCW) waaraan hij tot 2010 leiding zou geven.

In 1984 zouden het instituut en de bibliotheek worden samengevoegd in een nieuwe instelling, Het Persinsti-

tuut, beheerd door een stichting van de UvA, de Katholieke Universiteit Nijmegen en de Vrije Universiteit. De unieke pershistorische collectie wordt nu beheerd door het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). Het boeken- en tijdschriftenbezit van Het Persinstituut is, afgezien van een beperkte selectie die aan het IISG is overgedragen, geïntegreerd in de collectie van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam. Het wetenschappelijk onderzoek van het Instituut voor Perswetenschap was al na de oprichting van de Faculteit Sociale Wetenschappen (FSW) in 1964 overgeheveld naar het Seminarium voor de Leer der Communicatiemiddelen en het Seminarium voor Massapsychologie, Openbare Mening en Propaganda.

Kort nadat ik in 1987 mijn inaugurele rede als hoogleraar in de Geschiedenis

van Pers, Propaganda en Openbare Mening had gehouden, werd mijn leeropdracht omgezet in Communicatiewetenschap, in het bijzonder communicatiegeschiedenis. De toenmalige vakgroepsvoorzitter Marten Brouwer (zie kader) verwachtte dat ik de verbijzondering ook zou opvatten als de geschiedenis van het wetenschappelijk denken over communicatie. Daarmee beoogde hij het erfgoed van Baschwitz te verankeren. En daarin kon ik me goed vinden.

Joan Hemels is sinds 2009 emeritus-hoogleraar Communicatiewetenschap, in het bijzonder communicatiegeschiedenis, aan de Universiteit van Amsterdam. Hij werkt aan een boek over de ontwikkeling van Communicatiewetenschap aan Nederlandse universiteiten, met inbegrip van het academisch onderwijs en onderzoek dat in de twintigste eeuw aan deze nieuwe discipline voorafging. ■

UVA-ERFGOED

Trachoom of 'zandoog', ziekte van de *have nots*

♦ door Marian Schilder

"In de Amsterdamse joodse pauperbuurt heerste trachoom, dat is een oogziekte, waarbij korrels ontstaan op de bindvlieszen. Die korrels worden groot en die tasten het oog zelf aan, het hoornvlies, zodat er grote gezichtsdefecten kunnen komen, en blindheid. In alle achterlijke [sic!MS] landen zoals bijvoorbeeld Egypte, heb je veel trachoom. Maar in Amsterdam had je wat wij noemen een 'endemie', dat treft een bepaalde bevolkingsgroep, terwijl een 'epidemie' algemeen is. Dus trachoom was wat wij noemen 'endemisch' in de arme joodse pauperbuurt. En ik heb een huis-aan-huisonderzoek ingesteld naar trachoom, dat is eigenlijk het eerste 'sociaal-medische' wat ik heb gedaan. En het bleek dat bijna iedereen trachoom had of had gehad, dat kon je aan de littekens zien. Zo algemeen was dat."

Dit citaat komt uit een interview met Ben Sajet in *Herinnering aan Joods Amsterdam*. Samengesteld door Philo Bregstein & Salvador Bloemgarten. De Bezige Bij, Amsterdam (1978), pag. 132.

Ben Sajet (1887-1986) was actief sociaaldemocraat, arts en bestuurder. Groot was zijn betekenis voor de sociale geneeskunde; als arts was hij gespitst op het verband tussen gezondheid en sociale omstandigheden, zoals ook uit bovengenoemd citaat blijkt. Bij elkaar is hij veertig jaar lid geweest van de Amsterdamse gemeenteraad. In die hoedanigheid vocht hij voor de bouw van een academisch ziekenhuis aan de rand van de stad, omdat die locatie mogelijkheden bood voor uitbreiding. Dat zou het AMC

► 'Trachoom' (s.a.) UvA-Erfgoed.Beeldbank. [<https://www.uvaerfgoed.nl/beeldbank/xview?identificer=hdl:11245/3.3774>] (24-02-2022)

worden in Amsterdam-Zuidoost. Op vele plekken leeft zijn naam nog voort. Zo eert het AMC hem onder meer met een portret gemaakt door Marte Röling, is in Amsterdam een plein naar hem vernoemd en een centrum voor kennisontwikkeling en innovatie in de zorg.

Toen ik het hierboven aangehaalde citaat las moest ik onmiddellijk denken aan een affiche uit de Collectie Sociale Geneeskunde van het Allard Pierson. Deze collectie affiches is aangelegd door de Amsterdamse hoogleraren Charlotte Ruys (1898-1977) en Arie Querido (1901-1983). Thema is preventie: het voorkomen van ziekte en ongelukken in allerlei omstandigheden zoals verkeer (zie de bespreking van het Veilig-Verkeeraffiche van Henri Pieck in *de Uitdienstbode* 2020, nr. 3, pag. 8) en werk, en maatregelen ter voorkoming van besmettelijke ziektes zoals tbc, seksueel overdraagbare aandoeningen of bijvoorbeeld oogziektes als gevolg van onhygiënische omstandigheden. Dat trachoom niet alleen een aandoening was van Amsterdamse

paupers illustreert dit affiche (inv.nr 075.025). Het heeft als titel 'trachoom (zandogen)'. Een arts behandelt met een mesje een meisje aan haar linkeroog; rechtsboven is een inzet van een tekening van een ziek oog verwijst (die mogelijk naar het oog van het meisje verwijst), rechtsonder zijn uit de twee grote Chinese karakters de woorden 'zand' en 'oog' op te maken. De ziekte tastte vaak beide ogen aan, maar het linkeroog van het afgebeelde meisje ziet er onaangedaan uit. Het affiche is volgens de catalogus van het Allard Pierson tussen 1930 en 1945 in China uitgebracht.

De professioneel en modernistisch aandoende setting contrasteert mogelijk met het beeld dat wij hebben van Republiek China, dat van 1928 tot 1949 werd geleid door Chiang-Kai-shek.

Met dank aan Janna Posthumus.

UVA-NIEUWS

Fotograaf: Ruben Smitselaar

Definitieve sluiting van de Academische Club ('onze huiskamer').

Het CvB heeft het besluit genomen de Amsterdamse Academische Club te sluiten per 1 juli van dit jaar.

De afgelopen 25 jaar was de Academische Club een mooie ontmoetingsplek en een centrum voor uitwisseling van kennis en ervaring. Ondanks alle tijd, moeite en mooie programmering (onder andere lezingen en wekelijks jazzmuziek) is de toeloop naar de Club steeds verder gedaald en stagneert het aantal leden al langere tijd. De verplichte sluitingen de afgelopen twee jaar vanwege de Covidpandemie en dit in combinatie met de hoge vaste lasten, maken dat voortzetting van de Academische Club helaas niet langer te verantwoorden is.

ACTIVITEITENAGENDA

voorjaarsborrel

lezing prof. dr. Martijn Rep

uitvoering door het Sweelinckorkest

HOOFDREDACTEUR:
Kees Piena

Eindredacteur:
Madzy Koudstaal

Redactieleden:
Menno Polak, Henriëtte Ritter, Agnes Schreiner, Margot Taal

Fotografie:
Madzy Koudstaal, tenzij anders vermeld

ONTWERP & LAY-OUT:
Liek van den Braak, Lont - Grafisch werk

Vragen of opmerkingen?
Stuur een e-mail naar: uva.uitdienstbode@gmail.com